

Natalia Lubaś^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0001-5936-7200>

***Heredamiento* — umowa dziedziczenia czy hybryda umowy prawa spadkowego i rodzinnego**

Abstract: This article addresses the issues related to heredamiento — an agreement as to succession, characteristic of the Catalan legal system (Spain), the centuries-long functioning of which may be an inspiration for other legislators. The paper first attempts to locate this institution in the context of history and terminology. Further, it explains and describes the functioning of heredamiento in the provisions of Catalan law currently in force. The article then discusses the centuries-old location of this institution at the junction of succession law and family law. The paper also presents issues relating to the conflict of laws rules of private international law and the conflict of law rules of interregional law that are characteristic of the Spanish legal system. Therefore, introducing the reader to the institution of heredamiento, the author suggests that the Polish legislator should not cease looking for legal instruments adjusted and adapted to social realities, which would adequately protect the interests of both future decedents and heirs.

Keywords: agreements as to succession — heredamiento — dispositions upon death — Spanish law — Catalan law — internal conflicts of laws

^{a)} Mgr, Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego.

1. Wstęp

Według informacji zamieszczonych w statystykach przedstawionych dnia 30 czerwca 2022 r. przez Ministerstwo Integracji, Ubezpieczeń Społecznych i Migracji (Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones)¹ w Hiszpanii przebywa ponad 6 milionów obcokrajowców legitymujących się zaświadczeniem o rejestracji lub kartą stałego pobytu (z czego ponad 1 300 000 przebywa w Katalonii)². Polacy zajmują 14. miejsce w tej statystyce, licząc ponad 108 000 osób. Liczby te sprawiają, że rozważania o hiszpańskim prawie spadkowym, ze szczególnym uwzględnieniem prawa katalońskiego, dawno przestały mieć charakter czysto teoretyczny. Stało się to jeszcze bardziej zauważalne po dniu 17 sierpnia 2015 r., kiedy to zaczęto stosować rozporządzenie UE nr 650/2012³, stanowiące dla porządków prawnych państw członkowskich „prawdziwą rewolucję”⁴.

W opracowaniu tym zajmę się unormowaniem instytucji katalońskiego prawa spadkowego, jaką jest *heredamiento*⁵, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii natury kolizyjnoprawnej, doniosłej nie tylko ze względów czysto naukowych, lecz przede wszystkim praktycznych.

Heredamiento jest uznawane za „instytucję najbardziej typową dla Katalonii”⁶. Nazywane jest „filarem” katalońskiego systemu prawnego⁷, jeśli chodzi o międzypokoleniowe przekazywanie majątków rodzinnych. Autorzy katalońscy uważają, że instytucja ta nie ma pierwowzorów ani

¹ https://public.tableau.com/views/opi_stock/infografia?%3AshowVizHome=no-&%3Aembed=true#1 [Dostęp: 3.04.2023].

² Dane przedstawione przez Instytut Statystyczny Katalonii — <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=aec&n=15250&lang=es> [Dostęp: 3.04.2023].

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego, Dz.Urz. UE L 201/107 z 27.7.2012. Ilekroć w niniejszym artykule pojawi się określenie „rozporządzenie” bez bliższego doprecyzowania, oznacza ono to właśnie rozporządzenie.

⁴ P. Lagarde, *Les principes de base du nouveau règlement européen sur les successions*, „Revue critique de droit international privé” 2012, n° 4, s. 691.

⁵ W języku katalońskim instytucja ta nosi nazwę *heretament*, niemniej jednak nazwa hiszpańska *heredamiento* jest zdecydowanie częściej spotykana zarówno w literaturze hiszpańskiej, jak i w publikacjach pochodzących z innych krajów opisujących tę instytucję.

⁶ G.M. de Brocá, *Historia del Derecho de Cataluña*, Herederos de Juan Gili, Editores, Barcelona, 1918, s. 699.

⁷ L. Alascio Carrasco, *Los pactos sucesorios en el Derecho Civil Catalán*, Atelier, Barcelona, 2016, s. 18.

w prawie rzymskim, ani w prawie germańskim⁸, a niektórzy nazywają ją nawet hybrydą i hermafrodytą⁹, jako że jest bytem pośrednim pomiędzy darowizną *inter vivos* a aktem ostatniej woli¹⁰.

2. Próba umiejscowienia *heredamiento* na tle historycznym i terminologicznym

Institucja ta, „zrodzona w ciepłe prawa zwyczajowego”¹¹, wywodzi się ze zwyczaju, tak obcego prawu rzymskiemu, który niejako stopniowo osadzał się, oczywiście nie bez przeszkód, w systemie prawnym pochodzenia rzymskiego¹². *Heredamiento* należy traktować jako kontrpunkt dla rzymskich zasad prawa spadkowego obowiązujących w prawie katalońskim, na które w sposób wyraźny ustawodawca¹³ powołuje się w preambule do księgi IV katalońskiego kodeksu cywilnego [dalej: k.k.c.]¹⁴. Przez wiele epok zresztą podejmowano żmudne wysiłki w celu uzasadnienia jego wielowiekowej koegzystencji, spójności i zgodności z systemem wywodzącym się z prawa rzymskiego.

Heredamiento jako umowne powołanie do spadku (*institución contractual de heredero*) ma swoje początki w *Usatge 76, Auctoritate et rogatu*¹⁵ — w którym to ustanowiono „precedens” dziedziczenia na korzyść potomka zawierającego małżeństwo, a także na korzyść potomków zrodzonych z małżeństwa; stanowił on swego rodzaju odpowiedź na rzymską zasadę *hereditas non dicitur viventis*. Dlatego też doktryna i przede wszystkim

⁸ L. Marín Padilla, *Historia de la sucesión contractual*, Librería Pons, Zaragoza, 1992, s. 191.

⁹ Jak J.P. Fontanella cytowany przez L. Marín Padilla, *Historia...*, s. 197.

¹⁰ L. Marín Padilla, *Historia...*, s. 197.

¹¹ J. Castillejo y Duarte, *La forma contractual en el derecho de sucesiones*, Imprenta de los Hijos de M.G. Hernández, Madryt, 1902, s. 79.

¹² C. Tort-Martorell, *Sobre el heredamiento como excepción a los principios romanos de derecho sucesorio en el vigente código civil de Cataluña*, „Fundamina. A Journal of Legal History”, Vol. 2014, No. si-2, s. 925.

¹³ BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33735.

¹⁴ Szerzej na ten temat N. Lubaś, *Umowy dotyczące spadku obejmującego przedsiębiorstwo rodzinne na przykładzie rozwiązań hiszpańskich*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, T. 29, s. 73.

¹⁵ Pierwsze „niepewne” powołanie się m.in. na ten zwyczaj datowane jest na styczeń 1179 r., kiedy to miało miejsce porozumienie zawarte w Montsó. Zob. J.M. Pons i Guri, *Documents sobre aplicació dels usatges de Barcelona, anteriors al segle XIII*, „Acta historica et archaeologica mediaevalia” 1993—1994, N° 14—15, s. 41.

praktyka opowiadały się wtedy za darowizną uniwersalną (*donación universal*)¹⁶, z zastrzeżeniem możliwości ustanowienia użytkowania oraz możliwości testowania. Chodziło o swego rodzaju „rusztowanie pojęciowe”, dzięki któremu możliwe stało się ogólne przekonanie o zgodzie na dziedziczenie umowne bez bezpośredniej konfrontacji z zasadami prawa rzymskiego¹⁷. Między obdarowanym w wyniku umowy darowizny skutkującej sukcesją uniwersalną (*donatario universal*) i spadkobiercą powstał swoisty paralelizm.

Jak w większości ówczesnych królestw hiszpańskich, wizygocka kultura prawna utrzymała się w Katalonii do XIII w., kiedy to obok sukcesji umownej, która była jedyną do tamtej pory znaną na tych terenach, wraz z recepcją prawa rzymskiego pojawił się testament rzymski i instytucja spadkobiercy. Należy jednak z całą mocą podkreślić, że w średniowiecznych testamentach katalońskich między IX a XI w. nie istniała idea podziału dóbr ani koncepcja majątku spadkowego¹⁸ (który uwzględniany był w umowach majątkowych małżeńskich), pojawiały się natomiast długie wyliczenia „darowanych” przedmiotów. Testamenty te były i pozostają typem trudnym do zaklasyfikowania, bytem pośrednim między testamentem a darowizną¹⁹.

Od XIII w. rozpoczął się proces upodobniania się darowizny skutkującej sukcesją uniwersalną (*donación universal*) do *heredamiento*, co jest też dowodem na odchodzenie od tradycyjnego schematu darowizn, wprowadzonego przez prawo rzymskie²⁰.

Autorzy katalońscy²¹ widzą początki *heredamiento* w epoce feudalnej, kiedy to wprowadzone zostały nowe instytucje, jak np. możliwość wyboru spadkobiercy w aktach infeudacji²², w których ustanawiano

¹⁶ Darowizna wszystkich dóbr (obecnych i przyszłych), które darczyńca przekazuje na rzecz innej osoby, która w ten sposób staje się spadkobiercą darczyńcy — Diccionario panhispánico del español jurídico, <https://dpej.rae.es/lema/donaci%C3%B3n-universal> [Dostęp: 3.04.2023].

¹⁷ E. Brancós i Nuñez, *Los pactos sucesorios en el derecho civil de Cataluña*, Tirant Lo Blanch, Valencia, 2016, s. 119.

¹⁸ J. Bastier, *Le testament en Catalogne du XI au XII siècle: una survivance wisigothique*, „Revue historique de Droit français et étranger”, Vol. 51, No. 3 (juillet—septembre 1973), s. 392 i n. https://www.jstor.org/stable/43845918?read-now=1&refreqid=excelsior%3Ac6b6f17754cfdb9e9444de01e1e33a7d3&seq=27#page_scan_tab_contents [Dostęp: 3.04.2023].

¹⁹ L. Marín Padilla, *Historia...*, s. 188.

²⁰ L. Alascio Carrasco, *Los pactos...*, s. 43.

²¹ M.in. J. Lalinde Abadía, *Los pactos matrimoniales catalanes*, „Anuario de historia del derecho español” 1963, N° 33, s. 200.

²² W aktach tych pan (senior) mógł wybrać syna wasala najbardziej odpowiedniego, by kontynuować nadanie ziemi, także mając na uwadze zachowanie całości i niepodzielności feudum. Dziedziczenie w takich przypadkach miało formę umowną.

porządek dziedziczenia. Źródłem powołania do spadku były umowy dziedziczenia. Wcześniej tytuły, na mocy których nadawano ziemię, nie podlegały dziedziczeniu, co prowadziło do niestabilności i generowało szkodliwą dla porządku gospodarczego niepewność obrotu prawnego. Dlatego właśnie kwestia niepodzielnego przeniesienia majątku nabrała takiego znaczenia²³.

To, co wyróżnia tę instytucję od innych o podobnej formie, to jej zasadniczy cel — chodziło tu o zapewnienie określonych warunków rodzinie, która ma się narodzić, aby mogła być kontynuacją tej, która wygasa — dążenie do nieśmiertelności rodziny²⁴. Co więcej, nawet wpływ prawa rzymskiego nie zmienił „ducha” sukcesji rodzinnej, ponieważ zachowanie jej honoru, nazwiska i majątku nadało formę *heredamientos*. Nawet jeśli zmieniło się nieco pojęcie swobody testowania, to rodzina pozostała nadal fundamentem tej instytucji²⁵. Wyznaczenie jedyne go spadkobiercy lub spadkobierczyni²⁶ odbywało się w ramach umów majątkowych małżeńskich w sposób nieodwołalny.

Różne rodzaje *heredamiento* opisywane przez historyków prawa są pewnym typem pośrednim pomiędzy darowiznami *inter vivos* i aktami ostatniej woli, ponieważ od pierwszych przejęły swą nieodwołalność, a od drugich założenie przeżycia potomków²⁷.

W XVI i XVII w. dało się zaobserwować oddalenie *heredamiento* od prawa spadkowego; twierdzono wówczas, że obdarowany nie jest uważany za spadkobiercę. Natomiast w XIX w. instytucja ta doczekała się swoistego odrodzenia, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom wielkich, wielopokoleniowych rodów katalońskich, które w celu zaplanowania i zabezpieczenia przekazania kolejnym pokoleniom majątku rodzinnego (*patrimonio familiar*) włączały *heredamiento* do umów majątkowych małżeńskich, co pozwalało im osiągnąć bardzo ważny cel — zachowanie jedności majątku rodzinnego.

Heredamiento po raz pierwszy zostało wprowadzone przez współczesnego ustawodawcę w 1960 r.²⁸

²³ L. Alascio Carrasco, *Los pactos...*, s. 42.

²⁴ J. Castillejo y Duarte, *La forma...*, s. 80.

²⁵ L. Marín Padilla, *Historia...*, s. 193.

²⁶ Tzw. *pubilla* — średniowieczna instytucja, która przyznawała majątek rodzinny najstarszej córce, gdy nie było potomka płci męskiej (<https://dpej.rae.es/lema/pubilla>) [Dostęp: 3.04.2023]).

²⁷ L. Marín Padilla, *Historia...*, s. 196.

²⁸ Ustawa 40/1960 z dnia 21 lipca 1960 r., *Compilación del Derecho Civil Especial de Cataluña*, BOE nr 175, z dnia 22 lipca 1960 r., s. 10215—10245. Kompilacja ta stanowiła rodzaj katalońskiego kodeksu cywilnego i określała m.in. aż 8 typów tejże instytucji. Więcej na ten temat w części 4 tegoż artykułu.

Jeśli chodzi natomiast o kwestie terminologiczne, to pochodzenie nazwy tej instytucji nastęrcza do tej pory wiele trudności interpretacyjnych. Jedną z prób szerszego ich wyjaśnienia podjął J. Lalinde Abadía, powołując się na szereg publikacji tejsze kwestii poświęconych. *Hereditamiento* tłumaczono jako: *ius ad hereditatem*, „czynność i skutek dziedziczenia” (*acción y efecto de heredar*), „prawo do dziedziczenia” lub „prawo spadkowe”, a także jako: „nabycie, ale nie tylko drogą dziedziczenia”, czy „rzeczy, które podlegają dziedziczeniu”. Nadawano tejsze instytucji następujące znaczenia: „czynność dziedziczenia”, „nieruchomości, jako rzeczy podlegające zazwyczaj dziedziczeniu”, „darowizny tychże rzeczy”, a także — „darować ziemie lub rzeczy podlegające dziedziczeniu wraz z darowaniem spadku”. Być może poprzez takie rozszerzenie znaczenia *hereditamiento* zaczęto używać tego słowa na określenie darowizny *inter vivos*, szczególnie jeśli dokonywana była na rzecz osób, które posiadały status spadkobiercy, co zazwyczaj miało miejsce przy okazji zawierania małżeństwa²⁹.

Jak to poetycko opisał J. Lalinde Abadía, nie należy zapominać, że „prawo jako nauka lub sztuka relacji międzyludzkich opiera się na wartości słowa i dlatego często łączone jest z analizą gramatyczną”³⁰. Dlatego jeśli prawo ma opierać się na znaczeniu słów — „w tym przypadku nie może tego robić, jako że *hereditamiento*, ujmując historycznie, jest pojęciem oznaczającym zarówno czynność, jak i skutek dziedziczenia, ogólny sposób nabywania, może też być szczególnym oznaczeniem nieruchomości lub ich darowizny czy też darowizną *inter vivos* mniej lub bardziej powiązaną z chwilą zawarcia małżeństwa, jak również umownym powołaniem spadkobiercy”³¹.

Ujmując rzecz bardziej skrótowo: jeśli chodzi o pochodzenie tejsze instytucji, to wywodzi się ona od darowizny; jeśli chodzi o charakter prawny — to była to darowizna *inter vivos*; jeśli chodzi o formę jej ustanowienia — była to umowa zawarta w ramach umowy majątkowej małżeńskiej; jeśli natomiast chodzi o cel — dyspozycja na dzień śmierci³².

²⁹ J. Lalinde Abadía, *La problemática histórica del hereditamiento*, „Anuario de historia del derecho español” 1961, N° 31, s. 197 i n.

³⁰ Ibidem, s. 201.

³¹ Ibidem.

³² M. Durán y Bas, *Memoria acerca de las instituciones del Derecho civil de Cataluña*, Barcelona, 1883, s. 89—90, <http://simurg.bibliotecas.csic.es/viewer/image/CSIC000534905/1/> [Dostęp: 3.04.2023].

3. *Heredamiento* w obecnie obowiązujących przepisach

Ustawą 10/2008 z dnia 10 lipca 2008 r.³³ ustawodawca kataloński wprowadził zmiany do księgi IV k.k.c. dotyczące sukcesji umownej (*sucesión contractual*). W preambule do tejże ustawy przyznano, że księga IV k.k.c. reguluje kwestie umów dziedziczenia w sposób bardziej „otwarty i elastyczny”, nawiązując w ten sposób do kodeksu prawa spadkowego z dnia 30 grudnia 1991 r.³⁴, który wcześniej normował prawo spadkowe i wyraźnie odwoływał się do tradycji prawa rzymskiego, co do zasady niedopuszczającego sukcesji umownej. Ustawodawca kataloński stanął w obliczu ryzyka całkowitego zniknięcia instytucji umownego powołania do spadku z praktyki prawniczej. Brak dopasowania jej do zmian społecznych uczynił ją przestarzałą i temu właśnie miała zaradzić reforma z 2008 r., jako że instytucja ta wyszła z użycia nie dlatego, że nie była użyteczna dla społeczeństwa, tylko dlatego, że nie przystawała do niego jej konstrukcja³⁵.

Ustawodawca kataloński nie skorzystał jednak z możliwości nowelizowania istniejącego już tekstu, jego modyfikacji, ale wprowadził całkiem nowy tekst, opierając się na fundamentach ustalonych już we wcześniejszych regulacjach. W księdze IV odniesiono się do nowości zarówno o charakterze technicznym, jak i tych odzwierciedlających decyzje polityczno-prawne naznaczone wyraźnym wpływem przemian społecznych³⁶.

Kwestie dotyczące umów dziedziczenia są bez wątpienia najważniejszą zmianą, jaką wniosła ustawa 10/2008 (co zresztą przyznaje sam ustawodawca w preambule). Dotychczas znane prawu katalońskiemu darowizny uniwersalne lub *heredamiento* były swego rodzaju „wehikułem służącym do międzypokoleniowego przenoszenia majątków rodzinnych”, a dawne umowy majątkowe małżeńskie interpretowano jako instrument planowania sukcesyjnego³⁷. W tytule III księgi czwartej zamieszczono regulacje dziedziczenia umownego (*sucesión contractual*) i darowizn na

³³ BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33735—33788.

³⁴ *Código de Sucesiones por causa de Muerte en el Derecho Civil de Cataluña* — BOE nr 50 z dnia 27 lutego 1992 r., s. 6762—6789.

³⁵ Co podkreślał również F. Condomines (*Crisis del derecho sucesorio*, „Anuario de Derecho Civil”, 1970, Fasc. 4, s. 706) — najstarsi synowie już w momencie zawierania małżeństwa nie chcieli stawiać się jedynymi spadkobiercami uniwersalnymi i borykać się z wszelkimi kosztami, zobowiązaniami czy długami związanymi z własnością nieruchomości (często rolnych) oraz zajmować się zarządzaniem nieruchomościami i przedsiębiorstwami, podczas gdy ich rodzeństwo cieszyło się urokami miast i turystyki, a przede wszystkim związanymi z tym zarobkami.

³⁶ Preambuła do ustawy — BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33735.

³⁷ BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33738.

wypadek śmierci (*donaciones por causa de muerte*). W rozdziale I tegoż tytułu znalazły się przepisy dotyczące umów dziedziczenia (art. 431-1 do 431-30 dalej: k.k.c.).

Jedną z podstawowych różnic między systemem hiszpańskim a systemem katalońskim (po reformie z 2008 r.) jest dopuszczalność w Katalonii tzw. sukcesji umownej, z zastrzeżeniem różnicy pomiędzy umową powołania spadkobiercy (*heredamiento*) i umową dziedziczenia przysporzeń pod tytułem szczególnym (*pacto sucesorio de atribución particular*).

Wyżej powołana ustawa 10/2008 w art. 431-18 k.k.c. w ust. 1 definiuje *heredamiento* jako „umowę powołania spadkobiercy, która w sposób nieodwołalny nadaje osobie lub osobom status spadkobiercy uniwersalnego”, a ponadto zastrzega w ust. 2, że status ten jest niezbywalny i nie podlega zabezpieczeniu.

Wcześniej zawieranie takich umów było dopuszczalne jedynie w ramach umów majątkowych małżeńskich (*capitulaciones matrimoniales*), co często doprowadzało do związania trzech pokoleń jednym aktem. Wspomniana reforma z 2008 r. „odłączyła” *heredamiento* od prawa rodzinnego (co oczywiście nie przeszkadza w zawieraniu jej w takiej postaci jak dotychczas, ale nie jest to wymogiem zasadniczym).

Obecnie instytucja ta jest traktowana jako pierwszy w kolejności, faworyzowany tytuł powołania do spadku. Artykuł 411-3 k.k.c. jako tytuły powołania do spadku wymienia: 1) *heredamiento*, 2) testament i 3) ustawę, a ponadto preambuła do ustawy 10/2008³⁸ wyraźnie wspomina o świadomym ruchu ustawodawcy na rzecz faworyzowania *heredamiento* jako tytułu powołania do spadku.

Ustawodawca kataloński wybrał ostrożny kompromis pomiędzy utrzymaniem tradycyjnego schematu a rozwiązaniem liberalnym otwierającym możliwość zawierania umów dziedziczenia jakimkolwiek kontrahentom. Przepis art. 431-2 k.k.c. w sposób enumeratywny wymienia osoby, które mogą być stronami umowy dziedziczenia — umowy te mogą być zawierane: między (przyszłymi) małżonkami lub parami pozostającymi we wspólnym pożyciu (*en unión estable de pareja*), z krewnymi w linii prostej bez ograniczenia stopnia lub w linii bocznej do czwartego stopnia (w obu przypadkach zarówno przez pokrewieństwo, jak i przez powinowactwo) oraz z krewnymi małżonka lub partnera w linii prostej lub w linii bocznej do drugiego stopnia. Reguły te nie dotyczą beneficjariuszy (*favorecido*) — osób trzecich niebędących stronami umowy, które nabywają prawa dopiero z chwilą śmierci stron umowy (art. 431-3.1 k.k.c.). Postanowienia na rzecz osób trzecich tracą moc w przypadku śmierci

³⁸ Ibidem, s. 33735.

takiego beneficjariusza przed spadkodawcą, chyba że umowa dziedziczenia stanowi inaczej (art. 431-1.2 k.k.c.).

Ustawa definiuje umowy, ich strony, beneficjariuszy oraz zdolność do ich zawierania (tj. pełna zdolność do czynności prawnych, z wyjątkiem beneficjariuszy, których wymóg ten nie dotyczy).

W art. 431-5 k.k.c. ustawodawca zdefiniował przedmiot *heredamiento*, stwierdzając, że w ramach tej umowy dziedziczenia można rozrządzać spadkiem w takim samym zakresie jak w testamencie. Strony umowy mogą zawrzeć *heredamiento* lub dokonać przysporzeń pod tytułem szczególnym, które mogą obejmować także prawo użytkowania. Ustawodawca umożliwił stronom również poddawanie rozrządzeń (czy to na korzyść stron, czy na rzecz osób trzecich) warunkom, substytucjom, fideikomisom i przywróceniom (do stanu poprzedniego). Możliwe jest także powołanie wykonawców, administratorów i księgowych odpowiedzialnych za dział spadku (*contadores partidores*).

W ustawie określono również wymagania dotyczące formy oraz sposobu ogłaszania, wskazano rodzaje bezskuteczności (*modalidades de ineficacia*). Umożliwiono też obciążanie pewnego rodzaju obowiązkami, takimi jak opieka nad stroną umowy lub osobą trzecią. Możliwe jest ponadto określenie celu, jaki ma zostać osiągnięty poprzez zawarcie tejże umowy, jak np. zachowanie ciągłości przedsiębiorstwa rodzinnego lub jego niepodzielne przekazanie (art. 431-6.2 k.k.c.). Powyższe nie wyklucza możliwości innego ukształtowania przez strony zobowiązań wynikających z umowy, jako że dysponują one swobodą przy określaniu ich treści. Ta „hybrydowość kauzalna” (*hibridez causal*)³⁹ jest szczególnie widoczna w regulacji przyczyn jednostronnego odwołania (*revocación por voluntad unilateral*). Są to m.in.: niegodność dziedziczenia (*indignidad*; art. 431.13 k.k.c.), przyczyny wynikające wprost z treści umowy, niewykonanie zobowiązań, niemożliwość zrealizowania zasadniczego celu⁴⁰, w jakim umowa została zawarta, bądź istotna zmiana nieoczekiwana lub niemożliwa do przewidzenia przy uwzględnieniu okoliczności leżących u podstaw umowy (art. 431-14 k.k.c.). We wszystkich wymienionych przypadkach może dojść do jednostronnego odwołania umowy dziedziczenia, niemniej jednak musi ono przybrać formę aktu notarialnego (*escritura pública*), a pozostałych kontrahentów należy o tym fakcie powiadomić (art. 431-15.1 k.k.c.). Jeśli zaś chodzi o skutki takiego odwołania, to jeżeli umowa przewidywała przeniesienie jednego lub więcej składników majątku na beneficjariusza będącego stroną umowy lub

³⁹ Preambuła do ustawy 10/2008 — BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33738.

⁴⁰ W tym przypadku reżim prawny katalońskich umów dziedziczenia jest spójny z teorią ekonomicznej analizy prawa — szerzej na ten temat L. Alascio Carrasco, *Los pactos...*, s. 36.

osobą trzecią, jej odwołanie wywołuje — w braku postanowień przyjętych w drodze umowy o przywróceniu do stanu poprzedniego (*pacto reversional*)⁴¹ — skutki odwołania darowizny (art. 431-16.1 k.k.c.). Natomiast jeśli jedna ze stron wywiązała się ze spoczywających na niej zobowiązań, które spowodowały wzbogacenie się drugiej strony, należy się jej odpowiednia rekompensata (art. 431-16.2 k.k.c.).

Ustawodawca przewiduje różne rodzaje *heredamiento*. Pierwszy z nich to prosty (*simple*)⁴² — nadaje osobie status spadkobiercy. Osoba ta nie traci tego charakteru nawet w przypadku, gdy przyszły spadkodawca (*heredante*) dokona na jej rzecz darowizny określonych składników majątku. Wyłania się on jako „konsekwencja przewyciężenia mechanizmu darowizn jako sposobu przekazywania majątku”⁴³. Kolejny — kumulatywny (*cumulativo*)⁴⁴ — oprócz nadania osobie statusu spadkobiercy przyznaje podmiotowi ustanowionemu cały dotychczasowy majątek spadkodawcy, i nie traci on tego charakteru, nawet jeżeli przyszły spadkodawca wyłączy określone składniki majątku z tego przysporzenia. Należy podkreślić, że tego rodzaju *heredamiento* nie można domniemywać i zawsze musi wyraźnie wynikać z treści. Z kolei w przypadku *heredamiento* o charakterze wzajemnym (*mutual*) strony umowy wzajemnie nadają sobie status spadkobiercy na rzecz tej osoby, która przeżyje (art. 431-20.1 k.k.c.). Co więcej, możliwe jest ustalenie w treści takiej umowy, że w przypadku śmierci spadkobiercy, który żył dłużej (*el superviviente*), majątek spadkowy przechodzi na inne osoby⁴⁵. Umowa dziedziczenia o charakterze wzajemnym (*heredamiento mutual*) wykazuje duże podobieństwo do tzw. testamentu berlińskiego (*Berliner Testament*) uregulowanego w § 2267 BGB. W zależności od przyjętej koncepcji⁴⁶ spadkobierca, który będzie żył dłużej, będzie miał, czy też nie, możliwość „przekierowania” drogi sukcesji w obliczu niespodziewanych okoliczności⁴⁷.

Ustawodawca kataloński dopuszcza także umowę *heredamiento preventivo*, która może zostać jednostronnie odwołana w testamencie lub

⁴¹ Zdefiniowany w art. 431-27 k.k.c.

⁴² Zdefiniowany w art. 431-19.1 k.k.c.

⁴³ E. Brancós i Nuñez, *Los pactos...*, s. 121.

⁴⁴ Zdefiniowany w art. 431-19.2 k.k.c.

⁴⁵ Wybór kolejnego spadkobiercy lub spadkobierców można powierzyć spadkobiercy, który żył dłużej (*el superviviente*), zgodnie z postanowieniami artykułów 424-1 do 424-4 k.k.c.

⁴⁶ Mowa o tzw. rozwiązaniu osobnym (*solución separada*), gdzie w ramach takiej umowy wzajemnej przyjmuje się istnienie dwóch spadków — pierwszego na zasadzie przedstawienia i drugiego bezpośredniego — oraz o rozwiązaniu jednolitym (*solución unitaria*), gdzie przyjmuje się istnienie jednego spadku, który przechodzi na ostatniego spadkobiercę od tego z zawierających umowę, który żył dłużej.

⁴⁷ Szerzej na ten temat E. Brancós i Nuñez, *Los pactos...*, s. 124 i n.

późniejszej umowie dziedziczenia. Ten typ umowy łączy w sobie zalety umów i testamentów. Wartością dodaną jest z pewnością wzajemność świadczeń⁴⁸. Ustawodawca zdecydował, że o jednostronnym rozwiązaniu tejże umowy należy notarialnie (*notarialmente*) powiadomić pozostałe strony umowy, i od tego uzależnił jego skuteczność, chyba że strony wyraźnie zrzekły się tego wymagania (art. 431-21.2 k.k.c.). Zgodnie z treścią preambuły⁴⁹ postanowienia *heredamiento preventivo* są co do zasady nie do odróżnienia od zapisów testamentowych, ale niekiedy mogą towarzyszyć innym postanowieniom o charakterze nieodwołalnym. Zdaniem ustawodawcy katalońskiego cecha ta pozwala na nadanie umowom dziedziczenia, jeśli są odpowiednio skonstruowane, funkcjonalności testamentów wspólnych (*testamentos mancomunados*)⁵⁰. Ze stwierdzeniem tym nie zgadza się E. Brancós i Nuñez⁵¹.

W przeszłości taką umowę o charakterze prewencyjnym dodawano do umowy majątkowej małżeńskiej, w której przyszli małżonkowie — zanim dowiedzieli się, czy będą mieli potomstwo, czy nie, a także jakie cechy będą charakteryzować przyszłych zstępnych — w celu uniknięcia dziedziczenia ustawowego (*sucesión intestada*) zawierali właśnie taką umowę o charakterze prewencyjnym. Obecnie kwestie te reguluje art. 431-21 k.k.c., który w ust. 1 wprost odnosi się do odwołalności i przesłanek skuteczności takiego odwołania.

Kolejną bardzo ważną kwestią są skutki umów dziedziczenia za życia przyszedłego spadkodawcy (*heredante*). Pozostaje on nadal właścicielem i może dysponować majątkiem, z wyjątkiem ograniczeń mających

⁴⁸ L. Alascio Carrasco, *Los pactos...*, s. 37.

⁴⁹ BOE nr 190 z dnia 7 sierpnia 2008 r., s. 33739.

⁵⁰ Szerzej na temat testamentów wspólnych K. Przybyłowski, *Niedopuszczalność wspólnych testamentów*, „Studia Cywilistyczne” 1963, t. IV, s. 3—25; W. Klyta, *Testamenty wspólne*, „Rejent” 2006, nr 2, s. 98—118; M. Margoński, *Ważność testamentów wspólnych sporządzanych przez obywateli polskich w sprawach spadkowych z elementem transgranicznym*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 10, s. 61—70; M. Majewski, *Testamenty wspólne*, „Palestra” 2017, nr 11, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/11-2017/arttykul/testamenty-wspolne> [Dostęp: 3.04.2023]; J.M. Fontanellas Morell, *El testamento mancomunado en el Reglamento 650/2012 relativo a las sucesiones por causa de muerte*, in: *Entre Bruselas y la Haya. Estudios sobre la unificación internacional y regional del Derecho internacional privado. Liber amicorum Alegría Borrás*, coords. J.J. Forner i Delaygua, C. González Beilfuss, R. Viñas Farré, Marcial Pons, Madrid, 2013, s. 405—415.

⁵¹ Prowadzi on ciekawą polemikę z tym stanowiskiem ustawodawcy katalońskiego, twierdząc, że ustawodawca, dokonawszy takich stwierdzeń w preambule, zdaje się mylić pojęcia testamentu wspólnego (którego postanowienia są co do zasady nieodwołalne) z postanowieniami *heredamiento preventivo*, które charakteryzują się odwołalnością. Tematyka ta jednak wymagałaby szerszego opracowania i wykracza poza ramy tegoż artykułu. Szerzej na ten temat E. Brancós i Nuñez, *Los pactos...*, s. 143 i n.

na celu ochronę przed tym, by nie doszło do naruszenia praw wyznaczonego spadkobiercy. Do problematyki tej odnosi się art. 431-25 k.k.c., z którego treści można wyinterpretować dwie zasady ogólne (wraz z określonymi wyjątkami) — zezwolenie na dysponowanie majątkiem pod tytułem odpłatnym oraz zakaz dysponowania pod tytułem darmym.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że art. 431-14 ust. 1 k.k.c. przewiduje wyjątki od zasady nieodwołalności⁵² *heredamiento*, dlatego też w przypadku, gdy głównym celem zawarcia takiej umowy była ochrona ciągłości działania przedsiębiorstwa i w umowie zostały zawarte postanowienia dotyczące zarządzania nim, w razie nieprzestrzegania tychże postanowień możliwe będzie jednostronne odwołanie umowy czy też zamieszczonego w umowie postanowienia obejmującego przedsiębiorstwo. Możliwość taka z pewnością stanowi swojego rodzaju „wentyl bezpieczeństwa” dla przedsiębiorcy przekazującego dorobek swojego życia i swoisty bodziec mobilizujący dla jego następcy.

4. Oderwanie *heredamiento* od umów majątkowych małżeńskich

Wiele zawiloci o charakterze historyczno-prawnym znajduje odzwierciedlenie w dogmatyce prawa. Kwestią wartą podkreślenia jest umiejscowienie omawianej instytucji (będącej wcześniej owocem kilkusetletnich utrwalonych zwyczajów) w *Compilación del Derecho Civil Especial de Cataluña* z dnia 21 lipca 1960 r.⁵³ Mimo że uznawano już wtedy, że jest to źródło powołania do spadku, nie zamieszczono *heredamiento* w księdze drugiej „O spadkach”. Co więcej, mimo że w tamtym okresie (tj. zgodnie z przepisami obowiązującymi od 1960 aż do 2008 r.) zawieranie *heredamiento* możliwe było tylko w ramach umów majątkowych małżeńskich (*capitulaciones matrimoniales*), instytucja ta nie została także umiejscowiona w tytule III księgi pierwszej „O rodzinie” (*De la familia*), gdzie uregulowane były majątkowe ustroje małżeńskie, a dopiero w tytule IV tejże księgi. Dlaczego ustawodawca kataloński zdecydował się na taki

⁵² a) z powodów wyraźnie uzgodnionych; b) z powodu niedopełnienia zobowiązań przez beneficjariusza; c) ze względu na niemożność zrealizowania celu, który był przedmiotem umowy, lub któregośkolwiek z postanowień umowy; d) ze względu na zaistnienie istotnej, nieoczekiwanej i nieprzewidywalnej zmiany okoliczności leżących u jej podstaw.

⁵³ Ustawa 40/1960 z dnia 21 lipca 1960 r., *Compilación del Derecho Civil Especial de Cataluña*, BOE nr 175, z dnia 22 lipca 1960 r., s. 10215—10245.

krok?⁵⁴ Z perspektywy prawa prywatnego międzynarodowego kwalifikacja ta nastęrczała i do tej pory może nastęrczać wiele trudności przy określaniu statutu. Czy zgodnie z wykładnią literalną będzie to statut spadkowy, czy w myśl wykładni systemowej — statut majątkowy małżeński?

Ze względu na swą specyfikę prawo spadkowe jest ściśle powiązane z prawem rodzinnym. Stąd też rozgraniczenie statutu stosunków majątkowych małżeńskich i statutu spadkowego nastęrcza wiele trudności. Tym trudniejsze jest to w przypadku takich umów jak właśnie *heredamiento*, nawet przez wzgląd na ich wielowiekowe umiejscowienie na styku tychże gałęzi prawa prywatnego, a ponadto pojawiają się wspomniane już zawilości terminologiczne.

Jak już zasygnalizowano, prawo spadkowe i prawo rodzinne (w tym w szczególności dotyczące stosunków majątkowych małżeńskich) są ze sobą bardzo silnie powiązane. Rozwiązaniem umożliwiającym utrzymanie tych powiązań jest z pewnością poddanie małżeńskiego ustroju majątkowego i spraw dotyczących spadku jednemu i temu samemu prawu właściwemu. Jednakże różnice dotyczące kwestii łączników, które zachodzą pomiędzy rozporządzeniem spadkowym, rozporządzeniami regulującymi kwestie ustrojów majątkowych małżeńskich⁵⁵ i ustrojów majątkowych związków partnerskich⁵⁶ a poszczególnymi krajowymi regulacjami kolizyjnoprawnymi⁵⁷ uniemożliwiają osiągnięcie jednolitości prawa właściwego w wielu przypadkach. Ponadto *professio iuris* przewidziane w rozporządzeniu spadkowym dopuszcza jedynie wybór prawa ojczywego, co w sposób oczywisty nie pomaga w osiągnięciu teje jednolitości. Podobnie wprowadzenie dodatkowej opcji, jaką byłaby możliwość wyboru jako właściwego dla spraw spadkowych „prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego” ze względu na różnorodność mechanizmów kolizyjnoprawnych, nie mogłoby pomóc w rozwikłaniu tychże zawilości⁵⁸.

⁵⁴ Szerzej na ten temat J. Lalinde Abadía, *La problemática...*, s. 202.

⁵⁵ Rozporządzenie Rady (UE) 2016/1103 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych.

⁵⁶ Rozporządzenie Rady (UE) 2016/1104 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich.

⁵⁷ Niestety nie udało się osiągnąć jednomyślności wśród wszystkich państw członkowskich; 18 państw członkowskich (Polska do nich nie należy) zwróciło się do Komisji o ustanowienie między nimi wzmocnionej współpracy w dziedzinie ustrojów majątkowych par międzynarodowych, obejmującej zarówno małżeństwa, jak i zarejestrowane związki partnerskie.

⁵⁸ P. Twardoch, *Rozgraniczenie statutu spadkowego i prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego na tle rozporządzenia spadkowego i regulacji krajowych dotyczących stosunków majątkowych między małżonkami oraz projektu rozporządzenia*

Ustawodawca unijny w sposób wyraźny przesądził w art. 23 ust. 2 lit. b rozporządzenia nr 650/2012, że prawa spadkowe pozostającego przy życiu małżonka lub partnera objęte są zakresem zastosowania prawa właściwego dla ogółu spraw dotyczących spadku. Pamiętać należy również o motywie 12 preambuły tegoż rozporządzenia, w którym ustawodawca unijny stwierdził, że nie powinno mieć ono zastosowania do kwestii odnoszących się do małżeńskich ustrojów majątkowych, w tym do majątkowych umów małżeńskich znanych w niektórych systemach prawnych⁵⁹ w zakresie, w jakim umowy takie nie dotyczą kwestii dziedziczenia. Dodał jednak, że organy rozpatrujące daną sprawę spadkową na podstawie tego rozporządzenia powinny jednakże, w zależności od sytuacji, uwzględniać przy ustalaniu majątku zmarłego i przysługujących beneficjentom części majątku fakt ustania małżeńskiego ustroju majątkowego lub podobnego ustroju majątkowego, któremu podlegał zmarły. Badając postanowienia prawa właściwego dla ogółu spraw spadkowych, należy odpowiedzieć na wiele pytań obejmujących problematykę tych dwu gałęzi prawa⁶⁰. Z pewnością podczas dokonywania kwalifikacji danych instytucji trzeba się kierować kryteriami autonomicznymi, niezależnymi od prawa krajowego państw członkowskich⁶¹.

Rozporządzenie nie zawiera przepisów szczególnych, które mogłyby pomóc w rozwiązaniu tych problemów, jednakże A. Bonomi twierdzi, że ustawodawca unijny zachęca w ten sposób do stosowania tzw. dostosowania (*adaptation*)⁶² — instrumentu, który pozwala na dostosowanie statutu spadkowego oraz statutu majątkowych stosunków małżeńskich w celu osiągnięcia syntezy lub usunięcia konsekwencji braku lub nadmiaru norm w prawie właściwym⁶³.

w sprawie małżeńskich ustrojów majątkowych, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Wolters Kluwer, Warszawa, 2015, s. 228—243, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369362016/331363?tocHit=1> [Dostęp: 3.04.2023].

⁵⁹ Tu ustawodawca miał z pewnością na myśli m.in. tzw. korzyści małżeńskie (*avantages matrimoniaux* lub też *avantages successoraux* — A. Bonomi, in: *Le droit européen de successions. Commentaire du Règlement (UE) n° 650/2012 du 4 juillet 2012*, eds. A. Bonomi, P. Wautelet, Bruylant, Bruxelles, 2016, s. 90), znane prawu francuskiemu (art. 1524, 1526 i 1527 francuskiego kodeksu cywilnego) klauzule umowne, zamieszczane w umowach majątkowych małżeńskich, przewidujące nierówny podział majątku wspólnego lub przynające małżonkowi pozostającemu przy życiu całość majątku wspólnego.

⁶⁰ Szczegółową listę takich pytań wraz z literaturą opracowała P. Twardoch, *Rozgraniczenie statutu spadkowego...*

⁶¹ A. Bonomi, in: *Le droit...*, s. 90.

⁶² Ibidem, s. 91.

⁶³ M. Pazdan, *Zagadnienia kolizyjnoprawne powołania do dziedziczenia*, „Studia Prawnicze” 1976, nr 1—2, s. 48 i przytoczona tam literatura.

Przepis art. 1 ust. 2 lit. d z zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 wyłącza kwestie związane z małżeńskimi ustrojami majątkowymi.

W prawie hiszpańskim, które w tychże rozważaniach interesuje nas szczególnie, ustawodawca w art. 9 ust. 8 zd. 3 hiszpańskiego kodeksu cywilnego [dalej: h.k.c.]⁶⁴ problematykę praw spadkowych małżonka pozostałego przy życiu przyporządkował do zakresu zastosowania prawa właściwego dla skutków małżeństwa (*los efectos del matrimonio*), z wyjątkiem części spadku, którą przyszedł spadkodawca nie może rozrządzać (*legítima*), przysługującej zstępny.

5. *Heredamiento* w prawie prywatnym międzynarodowym i interregionalnym

W związku z przedstawionymi we wstępie do niniejszych rozważań danymi dotyczącymi liczby obcokrajowców przebywających w Hiszpanii coraz częściej zaczęło pojawiać się pytanie o stosowanie łącznika miejsca zwykłego pobytu w przypadku obcokrajowców, którzy umarli w Hiszpanii, i łącznika obywatelstwa dla Hiszpanów, którzy przebywają za granicą i wybierają prawo państwa, którego obywatelstwo posiadają. Pytanie takie pojawia się nie bez przyczyny, Hiszpania bowiem nie ma jednolitego prawa spadkowego, lecz powszechne prawo cywilne (*derecho común*) oraz kilka autonomicznych praw regionalnych (*derechos forales*)⁶⁵.

W kwestiach dotyczących rozstrzygnięcia kolizji interregionalnych⁶⁶ — zgodnie z art. 16 ust. 1⁶⁷ h.k.c. — zastosowanie mają normy kolizyjne

⁶⁴ Dekret królewski z dnia 24 lipca 1889 r., «Gaceta de Madrid» nr 206, de 25/07/1889, BOE-A-1889-4763.

⁶⁵ Szerzej na ten temat J. Krysa, *Niejednolitość terytorialna prawa hiszpańskiego a prawo prywatne międzynarodowe*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2014, T. 14, s. 24 i n.; N. Lubaś, *Umowy dotyczące spadku...*, s. 72 i n.; S. Cámara Lapuente, *New Developments in the Spanish Law of Succession*, „In-Dret” 4/2007, s. 4; A. Valiño, *Consideraciones sobre la particularidad del derecho de sucesiones en España*, „LR. Legal Roots. The International Journal of Roman Law, Legal History and Comparative Law” 2015, 4, s. 33—87.

⁶⁶ W literaturze także jako *conflits de lois interétatiques* lub *interstate conflicts* — A. Bonomi, in: *Le droit...*, s. 606.

⁶⁷ Szerzej na temat dyskusji wokół charakteru tegoż odesłania J. Carrascosa González, *El Reglamento sucesorio europeo 650/2012 de 4 julio 2012: análisis crítico*, Rapid Centro Color, Murcia, 2019, s. 72 i n.

prawa prywatnego międzynarodowego zamieszczone w Rozdziale IV Tytułu Wstępnego h.k.c.⁶⁸, a w szczególności, w odniesieniu do interesujących nas spraw spadkowych, art. 9 ust. 8 h.k.c. (z wyjątkami określonymi we wskazanym wyżej przepisie)⁶⁹. Przepis art. 9 ust. 8 h.k.c. pełni funkcję trojaką: po pierwsze, ma zastosowanie podczas określania prawa właściwego dla spadków otwartych przed dniem 17 sierpnia 2015 r.⁷⁰; po drugie, przepis ten stosowany jest przy wyznaczaniu przepisów dotyczących dziedziczenia w przypadku kolizji praw występujących wyłącznie między regionami⁷¹; po trzecie, w przypadkach wskazania prawa hiszpańskiego przez normy kolizyjne zawarte w rozporządzeniu przepis ten ma zastosowanie przy wyznaczaniu prawa merytorycznego właściwego w danym przypadku spośród tych, które współistnieją w Hiszpanii⁷².

Rozporządzenie nr 650/2012 zawiera trzy artykuły odnoszące się do państw posiadających co najmniej dwa systemy prawne lub zbiory przepisów⁷³ w zakresie dziedziczenia — są to art. 36—38⁷⁴. Kierując się treścią art. 36 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012, sędzia hiszpański przy rozstrzyganiu kolizji interregionalnych, w celu wskazania prawa regionalnego (*derecho foral*) mającego zastosowanie, powinien zwrócić uwagę na wewnętrzne przepisy kolizyjne (prawo interregionalne — *derecho interregional*), tj. art. 13—16 h.k.c. Prawo interregionalne jest jednolite w całej Hiszpanii i jest tworzone jedynie przez centralne władze ustawodawcze.

W hiszpańskiej doktrynie pojawiają się głosy, że art. 36 rozporządzenia nr 650/2012 reguluje kwestie w nim poruszane „z całkowicie niepotrzebną uciążliwością oraz sztuczną złożonością”⁷⁵. Jest uważany za

⁶⁸ Nie jest to katalog wyczerpujący, jako że poza tym rozdziałem znajdują się inne normy kolizyjne hiszpańskiego prawa prywatnego międzynarodowego. Zdaniem J. Carrascosa Gonzáleza jeśli ustawodawca hiszpański chciałby odnieść się do tych norm, użyłby innego sformułowania, np. „normy kolizyjne prawa hiszpańskiego”, bez odnoszenia się li tylko do tego rozdziału. *In claris non fit interpretatio* — J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 73 i n.

⁶⁹ Bardziej szczegółowe rozważania na ten temat J. Pazdan, *Umowy dotyczące spadku w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 37 i n.

⁷⁰ J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 22 i powołane tam orzecznictwo.

⁷¹ Por. uwagi dotyczące art. 38 Rozporządzenia — P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos plurilegislativos en el Reglamento (UE) de Sucesiones con especial referencia al ordenamiento jurídico español*, „In-Dret” 3/2013, s. 1—27.

⁷² J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 23.

⁷³ W literaturze hiszpańskojęzycznej często określane są jako *ordenamientos plurilegislativos*.

⁷⁴ Jako że art. 37 reguluje kolizję praw dotyczących różnych kategorii osób (*ratione personae*), nie będzie przedmiotem rozważań.

⁷⁵ J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 567.

niefortunny efekt wzlotów i upadków w procesie przygotowywania tekstu prawnego i nie zawsze pozytywnych wpływów konwencji haskiej z dnia 1 sierpnia 1989 r. na rozporządzenie nr 650/2012⁷⁶. Szczególne trudności pojawiają się w przypadku spraw dotyczących dziedziczenia po obcokrajowcach, których miejscem zwykłego pobytu była Hiszpania, w sytuacji, gdy prawem właściwym jest prawo hiszpańskie. Doktryna hiszpańska, uwzględniając fakt, iż obcokrajowcy nie posiadają *vecindad civil*⁷⁷, wypracowała kilka rozwiązań⁷⁸. Pierwszym z nich jest stosowanie prawa powszechnego (*derecho común*)⁷⁹. Rozwiązanie drugie przewiduje stosowanie prawa jednostki terytorialnej, z którą sprawa jest najściślej związana. Trzecia propozycja sugeruje stosowanie przez analogię art. 36 ust. 2 rozporządzenia, co z wielu powodów spotkało się z krytyką⁸⁰. Czwarta możliwość to stosowanie art. 9 ust. 10 h.k.c., czyli dla osób nieposiadających obywatelstwa lub których obywatelstwo jest nieokreślone właściwe byłoby prawo miejsca zwykłego pobytu⁸¹. J. Carrascosa González to ostatecznie rozwiązanie uważa za najwłaściwsze⁸².

A priori można by było przyjąć, że ze względu na brzmienie art. 36 ust. 1, ust. 2 tegoż artykułu nie znajdzie zastosowania, ponieważ istnieją

⁷⁶ P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos...*, s. 16 i n.

⁷⁷ Tj. podległość podmiotu określonego specjalnemu prawu regionalnemu lub prawu powszechnemu — A.M. Dorabalska, *Kłopotliwe instytucje prawa hiszpańskiego i polskiego — analiza porównawcza i terminologiczna*, „Comparative Legilinguistics” 2012, vol. 9, s. 15.

⁷⁸ J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 568.

⁷⁹ Jest to rozwiązanie pozbawione wsparcia prawnego, jako że prawo powszechne nie dysponuje żadną preferencją dotyczącą jego zastosowania w zderzeniu z innymi prawami regionalnymi. Takie rozwiązanie wymieniają (wśród innych) również P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos...*, s. 17 i n.

⁸⁰ J. Carrascosa González przytacza szereg argumentów przeciwko takiemu rozwiązaniu, m.in.: a) art. 36 ust. 2 nie powinien mieć zastosowania w przypadku, gdy w danym państwie istnieją normy prawa interregionalnego, co stałoby w sprzeczności z podstawową zasadą rozporządzenia, tj. pozostawienie w rękach ustawodawcy kraju członkowskiego sprecyzowania, jakie prawo regionalne ma zastosowanie; b) umiejscowienie ust. 2 po ust. 1 wskazuje, że ust. 2 ma zastosowanie jedynie, gdy państwo nie dysponuje wewnętrznymi normami kolizyjnymi (w przeciwnym razie rozwiązanie subsydiarne dominowałoby nad głównym); c) literalne brzmienie przepisu „w braku takich przepisów” wskazuje jasno, z jaką sytuacją mamy do czynienia — natomiast P. Quinzá Redondo i G. Christandl wyrażenie to interpretują szerzej (nie tylko jako brak wewnętrznych przepisów kolizyjnych państwa, którego prawo ma zastosowanie, lecz także jako brak ich adekwatności w celu rozstrzygnięcia wszelkich możliwych problemów). Szerzej na ten temat *El Reglamento...*, s. 569; P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos...*, s. 17 i n.

⁸¹ Takie rozwiązanie wymieniają (wśród innych) również P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos...*, s. 18 i n.

⁸² J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 569 i powołana tam literatura.

już wewnętrzne przepisy kolizyjne. Czy rzeczywiście tak jest? Jak podkreśla S. Álvarez González, prawo interregionalne nie zostało stworzone, by rozwiązywać problemy powstałe przy okazji spraw o charakterze prywatno-międzynarodowym, podobnie jak prawo prywatne międzynarodowe nie zostało stworzone do rozwiązywania problemów o charakterze czysto interregionalnym⁸³. Jednym z podstawowych pytań nasuwających się przy wykładni art. 36 ust. 1 jest: czy istnienie jakiegokolwiek rodzaju wewnętrznych przepisów kolizyjnych w danym państwie wyłącza potencjalne odwołanie się do rozwiązań subsydiarnych? Autor wskazuje na brak koordynacji pomiędzy przepisami hiszpańskiego prawa prywatnego międzynarodowego jako najczęstszy powód problemów przy ich stosowaniu i zwraca uwagę, że rozwiązanie zamieszczone w art. 36 ust. 2 jest bardziej dostosowane do rozwiązań zamieszczonych w rozporządzeniu⁸⁴, a przede wszystkim bardziej przewidywalne i wygodniejsze dla podmiotów prawnych spoza państw, które składają się z kilku jednostek terytorialnych, z których każda posiada własny zbiór przepisów⁸⁵.

Kolejną charakterystyczną dla przedmiotu moich rozważań kwestią, którą warto poruszyć, jest tzw. *vecindad civil*, czyli podległość podmiotu określonego specjalnemu prawu regionalnemu lub prawu powszechnemu⁸⁶. Podległość ta może funkcjonować jako „klucz” operujący systemem prawa interregionalnego⁸⁷. Kwestia ta nastrocza trudności właśnie przy wskazaniu prawa hiszpańskiego jako prawa właściwego. Jeśli przyjmiemy założenie, zgodnie z którym regulacje zamieszczone w wewnętrznych przepisach kolizyjnych „wyczerpują” wskazanie prawa hiszpańskiego, to zastosowanie przepisów dotyczących *vecindad civil* będzie dotyczyło tylko spadków po obywatelach hiszpańskich, a zastosowanie innych przepisów prawa hiszpańskiego będzie dotyczyło spadków po obcokrajowcach, którzy z definicji nie podlegają określonego specjalnemu prawu regionalnemu lub prawu powszechnemu (*vecindad civil*). Z kolei przy zaakceptowaniu założenia bardziej elastycznego, które dostrzega niedopasowanie wewnętrznych przepisów kolizyjnych, art. 36 ust. 1 rozporządzenia miałby zastosowanie w przypadkach wskazania prawa hiszpańskiego jako właściwego dla spadków po obywatelach hiszpańskich (jako że podlegają oni określonego specjalnemu prawu regio-

⁸³ S. Álvarez González, *El Reglamento 650/2012, sobre sucesiones, y la remisión a un sistema plurilegislativo: algunos casos difíciles o, simplemente, llamativos*, „Revista de Derecho Civil”, vol. II, núm. 4 (octubre—diciembre 2015), s. 13.

⁸⁴ Na rozwiązanie to wskazuje również A. Bonomi, in: *Le droit...*, s. 612.

⁸⁵ S. Álvarez González, *El Reglamento 650/2012...*, s. 17.

⁸⁶ A.M. Dorabalska, *Kłopotliwe instytucje...*, s. 15.

⁸⁷ J. Carrascosa González, *El Reglamento...*, s. 74.

nalnemu lub prawu powszechnemu), natomiast art. 36 ust. 2 miałyby zastosowanie do spadków po obcokrajowcach⁸⁸.

Interpretacja art. 36 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 nastęrcza jeszcze więcej trudności w sytuacji, gdy spadkodawca zawarł umowę spadkową i dla umowy tej dokonał wyboru jako prawa właściwego prawa danej jednostki terytorialnej (np. prawa katalońskiego). Przy założeniu, że w sytuacji takiej zastosowanie znajdzie ust. 2 tegoż artykułu, poszukując prawa jednostki terytorialnej, z którą zmarły miał najściślejszy związek, możemy przyjąć, że zgodnie z jego wolą obejmującą wybór jednostki stanowiącej część danego państwa jako całości zastosowanie będzie miało prawo tegoż państwa⁸⁹. W przypadku Hiszpanii napotkamy jednak przeszkodę — zakaz zawierania umów dotyczących przyszłego spadku wyrażony w art. 1271 zd. 2 h.k.c. (w brzmieniu niezmienionym od 1889 r.). Czy rzeczywiście więc taka interpretacja będzie zgodna z domniemaną wolą spadkodawcy?

Dlatego też dopuszczalność zawierania umów dotyczących dziedziczenia takich jak *heredamiento* ze względu na zróżnicowany stan prawny na świecie ma istotne znaczenie dla praktyki⁹⁰. Fakt umieszczenia przez prawodawcę unijnego w rozporządzeniu spadkowym wyraźnych wskazówek dotyczących tej kwestii należy ocenić pozytywnie⁹¹. Niestety w przypadku systemów prawnych takich państw jak Hiszpania pojawiają się dodatkowe wątpliwości opisane powyżej.

Zdaniem S. Álvarez González wszelkie próby poszukiwania całkowicie satysfakcjonującego rozwiązania umożliwiającego wskazanie prawa właściwego w przypadku wskazania systemów prawnych państw składających się z kilku jednostek terytorialnych, z których każda posiada własny zbiór przepisów, będzie zadaniem skazanym na niepowodzenie dopóty, dopóki łącznik obywatelstwa zajmuje ważne miejsce⁹². Natomiast P. Quinzá Redondo i G. Christandl zwracają uwagę na potrzebę pilnej reformy hiszpańskiego systemu prawa interregionalnego. Tylko w ten sposób państwa składające się z kilku jednostek terytorialnych,

⁸⁸ S. Álvarez González, *El Reglamento 650/2012...*, s. 17.

⁸⁹ A. Bonomi, in: *Le droit...*, s. 614.

⁹⁰ J. Pazdan, *Umowy dziedziczenia w Rozporządzeniu Unii Europejskiej z 2012 r. w sprawach spadkowych*, w: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, LexisNexis, Warszawa, 2013, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369349780/225?keyword=Rozprawy%20cywilistyczne.%20Ksi%C4%99ga%20pami%C4%85tkowa%20dedykowana%20Profesorowi%20Edwardowi%20Drozdowi&tocHit=1&cm=STOP> [Dostęp: 3.04.2023].

⁹¹ J. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 694.

⁹² S. Álvarez González, *El Reglamento 650/2012...*, s. 24.

z których każda posiada własny zbiór przepisów, nie będą przedmiotem obaw obywateli Unii Europejskiej, ale raczej symbolem bogactwa prawnego i kulturowego⁹³.

6. Podsumowanie

Przystępując do podsumowania powyższych rozważań, należy podkreślić ich podwójny cel. Pierwszy to przybliżenie polskiemu czytelnikowi hiszpańskich instytucji prawa spadkowego, które choćby ze względu na bariery językowe nie są powszechnie znane. Drugi natomiast to próba zestawienia praktycznych wskazówek w przypadku zetknięcia się z trudnościami natury kolizyjnej omówionymi powyżej.

Katalońska instytucja *heredamiento* i doświadczenia związane z posługiwaniem się nią mogą zachęcić do rozważań nad potrzebą wprowadzenia do prawa polskiego podobnych rozwiązań, które — przy zachowaniu specyfiki polskiego prawa spadkowego i charakterystycznych dla niego instytucji — w odpowiedni sposób zabezpieczałyby interesy przyszłych spadkodawców. Wzbogacenie instrumentów umownych w rozważanym obszarze stwarzałoby również dodatkowe możliwości wyboru rozwiązań prawnych zabezpieczających indywidualne potrzeby i oczekiwania. Konstrukcja *heredamiento* rozumianego jako umowne powołanie do spadku może być z pewnością inspiracją dla takich reform. Dostępność licznych odpowiednio skonstruowanych instrumentów prawnych może być traktowana jedynie jako zaleta systemu prawnego, pozwalająca na dopasowanie i przystosowanie tychże instrumentów do realiów społecznych. Natomiast na pojawiające się przez lata zarzuty, że możliwość zawierania umów dziedziczenia jest „źródłem niemoralności, nadużyć czy środkiem do popełnienia straszliwej niesprawiedliwości”⁹⁴, J. Castillejo y Duarte odparł takim oto argumentem: „gdyby człowiekowi nie zostały przyznane żadne inne możliwości poza tymi, których nie może nadużywać, musiałby zostać pozbawiony wszystkich”⁹⁵.

⁹³ P. Quinzá Redondo, G. Christandl, *Ordenamientos...*, s. 23.

⁹⁴ J. Castillejo y Duarte, *La forma...*, s. 83—84.

⁹⁵ *Ibidem*.

Bibliografia

- Alascio Carrasco L., *Los pactos sucesorios en el Derecho Civil Catalán*, Atelier, Barcelona, 2016.
- Álvarez González S., *El Reglamento 650/2012, sobre sucesiones, y la remisión a un sistema plurilegislativo: algunos casos difíciles o, simplemente, llamativos*, „Revista de Derecho Civil”, vol. II, núm. 4 (octubre—diciembre 2015).
- Bastier J., *Le testament en Catalogne du XI au XII siècle: una survivance wisigothique*, „Revue historique de Droit français et étranger”, Vol. 51, No. 3 (juillet—septembre 1973), https://www.jstor.org/stable/43845918?readnow=1&refreqid=excelsior%3Ac6b6f17754cfdb9e944de01e1e33a7d3&seq=27#page_scan_tab_contents [Dostęp: 3.04.2023].
- Bonomi A., Wautelet P. (eds.), *Le droit européen de successions. Commentaire du Règlement (UE) n° 650/2012 du 4 juillet 2012*, Bruylant, Bruxelles, 2016.
- Brancós i Nuñez E., *Los pactos sucesorios en el derecho civil de Cataluña*, Tirant Lo Blanch, Valencia, 2016.
- de Brocà Guillermo M.^a, *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones del Derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Herederos de Juan Gili, Editores, Barcelona, 1918 (edición facsímil en la Colección Textos Jurídics Catalans, Barcelona, 1985).
- Cámara Lapuente S., *New Developments in the Spanish Law of Succession*, „InDret” 4/2007.
- Carrascosa González J., *El Reglamento Sucesorio Europeo 650/2012 de 4 Julio 2012: análisis crítico*, Rapid Centro Color, Murcia, 2019.
- Castillejo y Duarte J., *La forma contractual en el derecho de sucesiones*, Imprenta de los Hijos de M.G. Hernández, Madryt, 1902.
- Condomines F., *Crisis del derecho sucesorio*, „Anuario de Derecho Civil” 1970, Fasc. 4.
- Dorabalska A.M., *Kłopotliwe instytucje prawa hiszpańskiego i polskiego — analiza porównawcza i terminologiczna*, „Comparative Legilinguistics” 2012, vol. 9.
- Durán y Bas M., *Memoria acerca de las instituciones del Derecho civil de Cataluña*, Barcelona, 1883, <http://simurg.bibliotecas.csic.es/viewer/image/CSIC000534905/1/> [Dostęp: 3.04.2023].
- Fontanellas Morell J.M., *El testamento mancomunado en el Reglamento 650/2012 relativo a las sucesiones por causa de muerte*, in: *Entre Bruselas y la Haya. Estudios sobre la unificación internacional y regional del Derecho internacional privado. Liber amicorum Alegría Borrás*, coords. J.J. Forner i Delaygua, C. González Beilfuss, R. Viñas Farré, Marcial Pons, Madrid, 2013.
- Klyta W., *Testamenty wspólne*, „Rejent” 2006, nr 2.
- Krysa J., *Niejednolitość terytorialna prawa hiszpańskiego a prawo prywatne międzynarodowe*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2014, T. 14.

- Lagarde P., *Les principes de base du nouveau règlement européen sur les successions*, „Revue critique de droit international privé” 2012, n° 4.
- Lalinde Abadía J., *La problemática histórica del heredamiento*, „Anuario de historia del derecho español” 1961, N° 31.
- Lalinde Abadía J., *Los pactos matrimoniales catalanes*, „Anuario de historia del derecho español” 1963, N° 33.
- Lubaś N., *Umowy dotyczące spadku obejmującego przedsiębiorstwo rodzinne na przykładzie rozwiązań hiszpańskich*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, T. 29.
- Majewski M., *Testamenty wspólne*, „Palestra” 2017, nr 11, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/11-2017/arttykul/testamenty-wspolne> [Dostęp: 3.04.2023].
- Margoński M., *Ważność testamentów wspólnych sporządzanych przez obywateli polskich w sprawach spadkowych z elementem transgranicznym*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 10.
- Marín Padilla L., *Historia de la sucesión contractual*, Librería Pons, Zaragoza, 1992.
- Pazdan J., *Umowy dotyczące spadku w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Pazdan J., *Umowy dziedziczenia w Rozporządzeniu Unii Europejskiej z 2012 r. w sprawach spadkowych*, w: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, LexisNexis, Warszawa, 2013, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369349780/225?keyword=Rozprawy%20cywilistyczne.%20Ksi%20%99ga%20pami%20%85tkowa%20dedykowana%20Profesorowi%20Edwardowi%20Drozdowi&tocHit=1&cm=STOP> [Dostęp: 3.04.2023].
- Pazdan M. (red.), *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, C.H. Beck, Warszawa, 2015.
- Pazdan M., *Zagadnienia kolizyjnoprawne powołania do dziedziczenia*, „Studia Prawnicze” 1976, nr 1—2.
- Pons i Guri J.M., *Documents sobre aplicació dels usatges de Barcelona, anteriors al segle XIII*, „Acta historica et archaeologica mediaevalia” 1993—1994, N° 14—15.
- Przybyłowski K., *Niedopuszczalność wspólnych testamentów*, „Studia Cywilistyczne” 1963, t. IV.
- Quinzá Redondo P., Christandl G., *Ordenamientos plurilegislativos en el Reglamento (UE) de Sucesiones con especial referencia al ordenamiento jurídico español*, „In-Dret” 3/2013.
- Tort-Martorell C., *Sobre el heredamiento como excepción a los principios romanos de derecho sucesorio en el vigente código civil de Cataluña*, „Fundamina. A Journal of Legal History”, Vol. 2014, No. si-2.
- Twardoch P., *Rozgraniczenie statutu spadkowego i prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego na tle rozporządzenia spadkowego i regulacji krajowych dotyczących stosunków majątkowych między małżonkami oraz projektu rozporządzenia w sprawie małżeńskich ustrojów*

- majątkowych*, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Wolters Kluwer, Warszawa, 2015, s. 228—243, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369362016/331363?tocHit=1> [Dostęp: 3.04.2023].
- Valiño A., *Consideraciones sobre la particularidad del derecho de sucesiones en España*, „LR. Legal Roots. The International Journal of Roman Law, Legal History and Comparative Law” 2015, 4.